

The *imitation* of the myth usually takes place in fantasy novels, where the author creates a culture for an imaginary community. Such tales can become either a «story within a story» or the supplement to the main text.

The *deconstruction* of myth means not only the free recombination of the discrete folklore motifs, but also taking apart of the coherent myths and using their parts in the new context. Often the new text profanes or negates the meaning and values of the original. It can take place both in the popular and elite culture (J. Joyce's *Ulysses*).

The *remythologization* proper is the creation of a personal neo-myth in accordance with the general principles of mythopoeia. Usually the author aims not at the imitation of the archaic, but at the achieving the trans-historical.

The mythological motifs and symbols can be present on such textual levels as: 1) profanic (the mundane); 2) archetypal; 3) mythologemic; 4) cosmic. The evaluate a mythologized work of art we should take into consideration not only the value of each level, but also their interconnection. For example, the art critics are to a great extent oriented on the first, profanic level, where the originality of the author and the text is manifested more clearly. General public often subconsciously values the three «deeper» levels with their new interpretation of the well-known motifs.

The extent and manner of using the mythical motifs varies greatly. The first variant is represented by the usage of discrete folklore elements. Then, the whole plot scheme (for example, the so called «basic myth») can be used. Sometimes the mythical character appear under their own names. Here we can see the intertextual relations of the works of art referring to the same characters; one extreme is the mutual negation of the texts, the other – their merging, that leads to the intertextual mode of existence of a character. For example, this can be said about King Arthur, one of the central figures of the Western cultural paradigm. Modern author can create a sequel or supply a traditional story with an alternative final. Lastly, the folklore motifs and the general principles of mythopoeia can be utilized to create a complete new mythology, that can go beyond the original text, as it happened with J. R. R. Tolkien's world.

Different forms of myth-making can be seen in various genres. It is seen more clearly in SF and fantasy, magical realism and novel-myth. The latter can be divided into two basic forms. In one of them we see the mythologization of the mundane and banal (J. Joyce's *Ulysses*). In the other myth lead the author and the recipient to the transcendal (T. Mann's *Joseph and His Brothers*). It demands different criteria of evaluation.

Myth is typical for different genera and genres of the popular culture. Sometimes it deepens the meaning of an artifact, allowing the recipient to see the eternal beyond the temporal. But in other cases the result is both the falsification of reality and the abuse of the tradition. As T. Mann said, myth is a weapon that can be used for different purposes. That is why the artistic interpretation of myth should become an instauration of its positive meanings.

Key words: artistic interpretation, deconstruction, demythologization, myth, remythologization.

УДК: 81'276 : 159.942.3

Коробка Галина Олександрівна
кандидат філософських наук,
кафедра іноземних мов,
Харківська державна академія культури

ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НОМО LOQUENS) У ЛЮДИНУ, ЩО ГРАЄ (НОМО LUDENS): СМІХОВИЙ КОНТЕКСТ МАЙДАНУ

Метою статті є аналіз особливостей мовної особистості (homo loquens) в контексті сміхових ситуацій в мовних іграх, це означає, що мовна особистість трансцендує в людину, що грає (homo ludens), а значить, що сміється (homo ridens). Принцип моделювання передбачає врахування ігрового принципу, який одночасно і узагальнює теоретичну підоснову, і конкретизує широке включення практичних сміхових ситуацій в мовних іграх. Гра, як і сміх, трансцендентна, оскільки виходить за межі будь-якого можливого досвіду, і в той же час є новим досвідом буття. Майдан є ментальною площиною, яка закарбувалася в нашої мовній свідомості. Продемонстровано, як за допомогою гри слів в протестному настрої і сміхової мовної гри відстоюються ціннісні орієнтири й право на свободу.

Ключові слова: мовна особистість, мовна свідомість, мовна гра, трансценденція, сміх, сміхова ситуація, гра слів, анекдот.

Мова – скарбниця всіх досягнень розумової діяльності і духовних цінностей людини. Взаємовідносини мови і людини мають величезне значення для розвитку лінгвістичної думки у сучасному світі і ознаменовані активним вивченням людського чинника в мові. Основна тенденція визначається антропоцентричністю наукових досліджень, їх значимістю для людини, їх роллю в процесі пізнання людиною самої себе і світу. Сучасна лінгвістика вийшла за рамки вивчення тільки будови мови. Актуальними стають нові наукові завдання, а саме, як мова пов'язана зі світом людини,

якою мірою людина залежить від мови, яким чином ситуація спілкування визначає вибір мовних засобів. Прагнучи відповісти на ці питання, лінгвісти були змушені розширити предмет свого вивчення та здійснили вихід на територію, традиційно закріплену за представниками суміжних наук, в першу чергу, культурології, філософії тощо. В результаті чого виникли такі галузі мовознавства, як лінгвокультурологія, лінгвофілософія та ін.

Людина є творцем мови і культури, живе в них. Виражена в мові і через мову особистість являє собою мовну особистість – *homo loquens*. Поняття мовної особистості – одне з найважливіших у дослідженні мови і культури, тому його дослідження неминуче залучає у сферу інтересів лінгвістів ті питання, які об'єднують фахівців, що вивчають людину з різних точок зору. Філософсько-антропологічний підхід актуалізує ті сторони природи людини та її життєдіяльності, які характеризують мовну особистість як творче начало у творенні культурних форм свого буття і суспільної свідомості. Лінгвокультурологія акцентує увагу на збірному культурно-історичному образі, на особистості, яка існує в просторі культури і відображається в мові, на національно-культурному прототипі носія мови.

Мовна особистість – це і рівень володіння мовою, і ступінь впливу людей на розвиток мови, як засіб спілкування та створення словесних художніх образів, а також вираження емоцій. Модель мовної особистості, запропонована В. І. Карасиком [3] спирається на наукову метафору Вільгельма фон Гумбольдта – мовне коло: «Оскільки сприйняття і діяльність людини залежать від його уявлень, то його ставлення до предметів цілком обумовлено мовою <...> кожна мова описує навколо народу, якому вона належить, коло, з меж якого можна вийти тільки в тому випадку, якщо вступаєш в інше коло». Концепція В. І. Карасика базується на нерозривному зв'язку етнокультурних і соціокультурних початків в людині, з одного боку, і індивідуальних особливостей – з іншого [3, 6]. Таким чином, під мовною особистістю В. І. Карасик розуміє особистість комунікативну, «узагальнений образ носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок і поведінкових реакцій» [3, 22].

Концепцію мовної особистості у науковий ужиток увів Ю. М. Караулов, який під мовною особистістю розуміє «сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення їм мовних творів (текстів)» [3, 3]. З опорою на художній текст Ю. М. Караулов розробив тривірневу модель мовної особистості. Перший рівень, вербально-семантичний, відображає ступінь володіння повсякденною мовою і є базою для мовного спілкування. На другому, когнітивному рівні, відбувається актуалізація та ідентифікація знань і уявлень, властивих мовній особистості, що формують когнітивний простір індивідуального і колективного мовної свідомості. Саме цей рівень в поняттях, ідеях, концептах відображає мовну модель світу особистості, її індивідуальну картину світу. Третій рівень – прагматичний, містить у собі характеристику мотивів і цілей, які спонукають до розвитку мовної особистості, відносини між якими задаються умовами сфери спілкування, особливостями комунікативної ситуації і виконуваних ролей учасників спілкування. З точки зору дослідження нас цікавитиме даний мотиваційний рівень, оскільки його стереотипи відповідають комунікативним потребам особистості та умовам спілкування, до них належать символ, образ і прецедентний текст у вигляді казок, міфів, билин, легенд, притч, анекдотів тощо. Оскільки анекдот перетворився в сучасному повсякденному дискурсі в провідний сміховий жанр, він стає найважливішим способом апеляції до прецедентних текстів сміхового характеру і може бути вивчений в якості мовної гри.

У даній роботі здійснена спроба розглянути мовну особистість через призму мовних ігор на стику лінгвістики, філософії та психології, тим самим, забезпечуючи багатовимірний, масштабний і інтегрований об'єкт дослідження. Таким чином, метою нашої статті є аналіз особливостей мовної особистості (*homo loquens*) в контексті сміхових ситуацій в мовних іграх, це означає, що мовна особистість трансцендирує в людину, що грає (*homo ludens*).

Вивчення мовної особистості передбачає розгляд її як носія мовної свідомості, яке є найважливішим компонентом мовленнєвої організації людини і комунікативної поведінки. Компоненти мовленнєвої організації людини неоднорідні, найбільш конкретним є акт мовної поведінки, найбільш абстрактним – мовна свідомість людини, що включає почуття, волю, мислення, пам'ять в їх нерозривній єдності. Мовна здатність і комунікативна потреба виступають як передумови для оволодіння мовою та здійснення спілкування, комунікативна компетенція – як прояв мовної свідомості у виборі засобів спілкування. Мовна свідомість реалізується в мовній діяльності, а саме, в процесах говоріння (письма) і розуміння, за Л. В. Щербою. Соціальна сутність мови полягає в тому, що вона існує, перш за все, в мовній свідомості – колективному та індивідуальному, тобто мовна особистість являє собою середню ланку між мовною свідомістю – колективним та індивідуальним активним віддзеркаленням досвіду, зафіксованим у мовній семантиці, з одного боку, і мовною

поведінкою – усвідомленою і неусвідомленою системою комунікативних вчинків, які розкривають характер і спосіб життя людини, з іншого боку [3, 71]. Відповідно, мовний колектив, з одного боку, і індивідуум, з іншого боку, є носіями культури в мові. Колектив як етнос або нація і індивідуум є крайніми точками на умовній шкалі мовної свідомості, де мовна особистість, за В. І. Карасиком, це і є людина, що існує у мовному просторі – у спілкуванні, стереотипах поведінки, зафіксованих у мові, значеннях мовних одиниць і сенсах текстів [3, 6]. В лінгвокультурному концепті мови, свідомості і культури взаємодіють: свідомість – це сфера перебування концепту, культура детермінує концепт (це ментальна проекція елементів культури), мова – це сфера, в якій лінгвокультурний концепт стає предметом розгляду. В лінгвокультурному концепті мова та культура тісно взаємопов'язані. Сферою перебування лінгвокультурного концепту є свідомість, саме в ньому здійснюється взаємодія мови і культури [9, 311].

Для того, щоб визначити сферу компетенції мовної особистості, необхідно враховувати мовну гру, як універсальний фрейм з позицій логіко-семантичних структур. Вивчення мови в рамках мовної гри стає все більш актуальним. Воно спрямоване на виявлення механізму, що забезпечує релевантне сприйняття продукованих мовних реалій. Однак необхідно відзначити, що сфера компетенції мовної особистості, яка розширюється від раціонального початку до ірраціональних потенційних сутностей, визнає за ірраціональним простором не тільки право на жарт (в широкому діапазоні – від «доброго» до «злого»), оригінальна вихватка, орієнтована на зовнішні чинники і ефекти, але й на істотне право, що забезпечує внутрішню зв'язність дискурсивного потоку [12, 44-45].

Відомий дослідник гри Йоган Гейзинга у своїй книзі «Homo ludens» [13] дає таке визначення гри: «гра є добровільна дія або заняття, яке відбувається всередині встановлених меж місця і часу за добровільно прийнятими, але абсолютно обов'язковими правилами з метою, закладеною у ній самій, та супроводжується почуттям напруги і радості, а також свідомістю «інобуття» у порівнянні з «буденним життям» [13, 44]. Згідно Гейзинга, основні ознаки феномена гри наступні: свобода; не є «буденне» або «справжнє» життя; замкнутість, відмежованість – її перебіг і сенс укладені в ній самій; повторюваність; обмеження місцем – усяка гра відбувається в заздалегідь позначеному ігровому просторі; вона встановлює порядок, правила і напругу. По суті, всі ці ознаки можна віднести і до «мовної гри», і до сміху. «Мова, за допомогою якої людина розрізняє, визначає, встановлює, коротко кажучи, іменує, тобто піднімає речі до сфери духу. Всякий абстрактний вислів є мовний образ, усякий мовний образ є не що інше, як гра слів» [13, 23]. Сміх завжди пов'язаний зі свободою; а також із задоволенням, радістю і розрядкою напруги. Між сміхом і грою, за їхньою природою, існує взаємозв'язок: вимкнення з «повсякденного життя», радісний тон поведінки, часові та просторові межі, існування справжньої свободи – це найголовніші особливості, які характерні і для гри, і для сміху.

Людвіг Вітгенштайн [1] першим як філософ помітив, що люди спілкуються не тільки розповідними реченнями, а й віддають накази і виконують їх, описують зовнішній вигляд предмета і його розміри, виготовляють предмет відповідно до опису, доповідають і будують припущення про хід подій, висувають і доводять гіпотези, грають у театрі, складають розповідь і читають її, прикидаються, співають хороводні пісні, відгадують загадки, гострять, жартують і розповідають анекдоти, вирішують арифметичні задачі, перекладають з однієї мови на іншу, просять, дякують, проклинають, вітають, моляться і т. н. [12, 88-89]. Наше дослідження будуть цікавити наступні «мовні ігри»: «гострити; розповідати кумедні історії, анекдоти». Для аналізу феномену сміху як єдності мови і дій видається надзвичайно важливим звернення до розгляду особливих сміхових «мовних ігор», таких як жарти, іронія, сарказм, анекдоти, каламбури і т. ін., тобто на прагматичному (мотиваційному) рівні мовної особистості. Смішне не міститься безпосередньо в мові як мовній системі, але виникає як наслідок вживання мови, сам по собі сміх – елемент не мови, а поведінки [5, 107]. Сміх народжується в тих життєвих ситуаціях, які можна перевести в ігровий план. Як справедливо зазначає О. Г. Козінцев, за зовнішньою дотепністю в анекдотах ховається тяга до руйнування будь-яких смислів, переданих мовою. З точки зору функцій анекдоту його герої – «відверта фікція, породжена мовною грою» [6, 166].

Загальнометодологічний статус гри як основи життєдіяльності взагалі (Йоган Гейзинга), включаючи приватний характер гри в рамках мовного варіювання (Людвіг Вітгенштайн), знайшли широке відображення в сучасних міждисциплінарних дослідженнях, присвяченим сміховій тематиці в лінгвокультурологічному контексті. Сам принцип моделювання передбачає врахування ігрового принципу, який одночасно і узагальнює теоретичну підоснову, і конкретизує широке включення практичних сміхових ситуацій в мовних іграх. Суть гри полягає в трансценденції, тобто в постійному подоланні будь-яких форм, будь-яких кордонів. Гра, як і сміх, трансцендентна [8], оскільки виходить за межі будь-якого можливого досвіду, і в той же час є новим досвідом буття. Гра – це мова трансценденції, яка пропонує себе як можливість вийти за межі кордонів про типове уявлення на рівні

здорового глузду. Правила «мовної гри» ухиляються від норм в морфології смішного, а саме в рамках сміхової «мовної гри». І ці правила можуть зазнати підміну, а значить – на практиці ми можемо дотримуватися не того правила, яке б відповідало ситуації. Саме така підміна лежить в основі сміхової «мовної гри». Але не довільна підміна, адже деякі з таких були б помилками, прагматичними невдачами, які і є об'єктами іронії і осміяння [5, 108]. Таке ухилення від норм повинно бути специфічною «мовною грою», передбачає не просто зміну правил і норм, а й можливість виявлення таких, які остаточно конституують сміхову ситуацію. Найпоширенішим прикладом сміхових «мовних ігор» можуть служити прості перейменування різних видів: від відомих тропів класичної риторики – гіпербол і литот, до образливих або ж цілком дружніх прізвиськ, кличок і т. ін. «Мовну гру», правила якої запозичують у жарті, теж слід обирати дуже обережно, якщо ми хочемо, щоб жарт залишився досить «тонким», але разом з тим був зрозумілим. А значить, зрозуміти жарт – це вгадати, з якої «мовної гри» були запозичені правила [5, 110]. В. З. Санніков в своєму дослідженні «Російська мова в дзеркалі мовної гри» розглядає мовну гру як вид лінгвістичного експерименту, що дозволяє наштовхнути дослідника на серйозні роздуми про значення і функціонування мовних одиниць різних рівнів, так само як і філософа – на глибоке осмислення безодні людських проблем. Автор відзначає, що «мовна гра, як і комічне в цілому, – це відступ від норми, щось незвичайне» [10, 13]. Інакше кажучи, мовна гра – це навмисне використання фігуральних можливостей мови. Безсумнівно, мовна гра в основному спрямована на досягнення комічного ефекту, проте вислів набуває комічного забарвлення тільки в тому випадку, якщо воно не викликає інших, сильніших емоцій, що перешкоджають створенню комічного ефекту. «Комічне рівним чином потрапляє під поняття несерйозного, воно перебуває в безсумнівному зв'язку зі сміхом, воно збуджує сміх, але його взаємозв'язок із грою носить другорядний характер» [13, 24-25]. Але все ж «настрій гри – це настрої відчуженості й захвату, священне або святкове, в залежності від того, чи є гра священнодійством або забавою. Така поведінка супроводжується відчуттям напруги і підйому та приносить із собою зняття напруги і радість» [13, 131].

Першооснова смішного – це протиріччя між ціннісними нормами життєдіяльності та характерами, вчинками людей, які ухиляються від цих норм. Цікаво, що предметом осміяння в кінцевому підсумку виступають завжди недоліки морального, вольового інтелектуального планів, завжди пов'язані з відхиленнями або спотвореннями норм певної духовної культури, а ще точніше – духовного змісту цієї культури. Тому сміх і служить знаряддям соціальної дії, а також використовується для затвердження і повалення якихось норм у всіляких суспільних сферах: сміх одночасно стверджує одні цінності й валить інші, він згуртовує тих, що сміються та відокремлює їх від об'єкта висміювання. Сміючись, ми дивимося на об'єкт нашого сміху з позицій моральної, ширше – нормативно-ціннісної переваги. Тому Вольтерівська формула, «що зробилося смішним, не може бути небезпечним», вірна і у зворотному прочитанні: «смішне – це те, що безпечне» [11]. Смішні лише неспроможні недоліки і відхилення, які зазнають краху: брехня, явно або неявно викрита, скупість, лінь, дурість, непереборна тяга до жлобства, тобто домінуванню примітивної, агресивно-тваринної парадигми в соціальній поведінці індивідуума / груп індивідуумів. Цей термін вживається для опису соціальних, побутових, культурних, а останнім часом політичних, економічних та екологічних явищ і, на наш погляд, має претендувати на ширше висвітлення і розробку в наукових колах.

Як відомо, найсильніша зброя проти недоброзичливців – гумор та іронія. Саме вони є архаїчним, але й водночас і найбільш цивілізованим способом висловити незгоду з сьогоденням. У довгій боротьбі за свою національну ідентичність український народ виявляв не лише героїзм та волю до перемоги, а й розвивав критичне і гумористичне світосприйняття до викликів долі. Це було своєрідним засобом духовного утвердження і самозахисту. В результаті відомих історичних обставин склалася особлива риса української нації, що характеризується неповторним почуттям гумору, своєрідністю словесної культури. Ця стійкість особливостей вражає і пасивного спостерігача, і лінгвіста, який намагається за різноманіттям їх проявів побачити ту таємницю етносу, ту приховану сутність, що намагався вгадати М. В. Гоголь у своєму безсмертному вислові з поеми «Мертві душі» (1842): «крізь видимий світові сміх зримі невидимі світові сльози». Українська ментальність може бути охарактеризована саме цим висловом, оскільки становлення української нації відбувалося за надзвичайно складних і суперечливих історичних подій, що безпосередньо вплинуло на масову свідомість українців – чим важче і тужливіше людське буття, тим швидше до вирішення всіх негараздів і труднощів буде приходити сміх і гумористичне ставлення до дійсності. На терпку і злобну іронію жорстокого життя не може бути негативна відповідь, а тільки позитивна реакція усмішки і життєствердного сміху. Докази внутрішньої притаманності почуття гумору українцям знаходимо в усі часи. Є підстави вважати гумор одним із стародавніх елементів українських архетипів. Майдан є

ментальною площиною, яка закарбувалася в нашій мовній свідомості. Сьогодні вже не викликає сумніву, що Революція Гідності (Духу) 2013-2014, що стала логічним продовженням Помаранчевої революції 2004, продемонструвала всій країні і цілому світу, як за допомогою гри слів в протестному настрої і сміхової мовної гри відстоюються ціннісні орієнтири й усвідомлення торжества ідеалів «ми відповідальні за своє європейське майбутнє» стимулює позитивні емоції. Тому сміх – це не просто реакція на відхилення від соціальної норми: це завжди відчуття переваги, моральне задоволення, викликане торжеством моральної, інтелектуальної, політичної та соціокультурної позиції «ми». Сміх – завжди торжество нового розуміння дійсності, ознака сили і сама сила цього «ми».

Бунтівна карнавальна стихія Майдану охопила всіх людей, які асоціюють себе з новим україноцентричним поколінням. І, відповідно, у цьому здоровому народному середовищі, життя було щедро просякнуте елементами гумору – жартами, кпинами, жартівливими й навіть задиристими піснями, анекдотами, іронічними агітками, креативними плакатами – все це врівноважувало напругу подій, холод і безсонні ночі. У цьому суть терапевтичної суспільної практики карнавалу. Просунуті дослідники культури, ймовірно, назвуть Євромайдан масштабним перформансом. Прикладів такого перформансу можна навести безліч, але найяскравіші, на наш погляд, це – розладнаний хоровий заспів гімну України з ліхтариками – смішний і піднесений водночас, і «захоплення» ялинки 1 грудня, яку в народі назвали «йолкою» (цей русизм був навмисно використаний), та увінчання її національним прапором – вона стала монументом відвойованої свободи і символом протесту. Спираючись на цей фундаментальний символічний набір, можна відтворити і все коло світло-народжуваного сміху Майдану. Це сміх зухвалої молодості і сили, і це ж сміх-глузування переможця над переможеним. Найбільше вражала атмосфера Майдану: радісна, доброзичлива і неагресивна. Люди були позитивно налаштовані, гранично ввічливі, не штовхалися і не сварилися, як це зазвичай буває при великому скупченні народу. А головне – всі один одному посміхалися. Для того щоб зігрітися, починали водити хороводи (що також є символічним набором сміху). Сміх і коло, сміх і сонце, сміх і вогонь – смислові метафори, невіддільні одна від одної. Люди приходили на Майдан, як на свято і в руках у них була справжня зброя – це радісний сміх. Ця зброя збентежує супротивника і робить його безсилим. Сміх проактивен. Він змушує людей з позиції рефлексивних переходити в позицію проактивних. Народний гумор відповів також кулеметною чергою сміху, коментуючи абсурдні і смішні закони, які приймалися Верховною Радою 16 січня 2014 р. Сам процес прийняття цих законів взагалі не піддається здоровому глузду (підняттям рук, без будь-якого підрахунку), а те, що не піддається розуму можна назвати смішним. Величезна кількість жартів заповонила соціальні мережі і наведемо декілька з них. Щодо заборони ходити у великій шапці, з Фейсбуку у Марії Бурмаки: «Хасидські шапки мались на увазі чи циліндри? А сомбреро входить в цей список? Бо є велике бажання ходити у великій шапці». Відповідь на закон Колесниченка-Олійника про заборону несанкціонованих автопробігів: наліпки «Не їдь за мною – я п'ятий» (з Фейсбуку журналіста Сергія Кузіна). Відповідь на заборону виходити на масові акції у касці – фото активістів Майдану у друшляках на голові, розміщена у соціальних мережах Дмитром Чекалкіним. Сміх – це антидот проти страху, це влучна зброя у боротьбі за право вільно висловлювати свої думки. Відстоюючи право на свободу, на демократичні цінності, не можна залишатися рефлексивним і пливти за течією. Треба взяти на себе відповідальність і йти до мети, використовувати енергію, яку дає сміх і переходити на новий рівень життя. Перехід до свободи за визначенням – не те ж саме, що свобода, що перебування «в» свободі. Сміх – це не свобода, а звільнення від несвободи. Пісня російського рок-співака Гаріка Сукачова «Птах», що стала неофіційним кліпом Майдану, показала асоціативний ряд сміху-свободи, що птах – це і є образ України, яка вирвалася з клітки пострадянського і радянського рабства, а також це і образ Майдану, який сміється і нічого не боїться. «Коли я прилечу до тебе на крилах сонця, ти смійся, смійся і нічого не бійся», фраза з пісні яскраво демонструє дух Майдану в боротьбі за Свободу і також відбиває символічний ряд сміху-сонця. Таким чином, за допомогою сміху революційний Майдан вирішив здійснити перехід від несвободи до свободи. Гумор і сміх можна вважати синонімом свободи – принаймні, внутрішньої свободи людини. І завдяки такому гумору, можна розкрити сутність людини. Особлива світла атмосфера Майдану – це дитя любові між свободою і добром; він став духовною матрицею, навколо якої формується плоть нової, багатой у своєму розмаїтті, єдиної України.

Гра слів робить процес перетворення негативу на позитив. В свою чергу сміх нівелює агресію і включення в гру означає нову радість світосприйняття: відкрити те, що завжди було поруч, але донині лишалося таємницею. Це та парадигма, де мудрість накладається на гумор і породжує геніальність. Можна навести приклад гри слів з «новим» значенням слову «кріп», яке в цій грі має звучати російською як «укроп». Завдяки проросійській пропаганді тепер «укропами» називають українців, яким небайдужа доля України в майбутньому і які захищають її терени. Мета була образити українців

і принизити їхню гідність. На перший погляд, такий національний пейоратив, як «укр.» або «укроп» (http://durdom.in.ua/uk/main/article/article_id/22975.phtml) мав би викликати роздратування і злість в українців, але й тут вони вийшли з цієї ситуації з гумором і перетворили на символ боротьби. Так, відомий художник Андрій Єрмоленко намалював для української армії нашивки на одяг у вигляді кропу і написом: «УКРОП – УКРАїнський ОПір – суцвіття, яке відлякує колорадського жука (теж символічне нагадування про агресора). Загони квіточок і зернинок, які складаються в армію! У велике суцвіття! Вони нас так назвали – вони нас мають боятися!». Окрім того, Інтернет-дотепники виявили, що випадковостей не буває, оскільки при накладанні блакитного кольору українського стяга на жовтий виходить зелений колір кропу – тому, можливо, цей колір буде ще одним символом української визвольної боротьби. Україна затратила менше зусиль для здобуття незалежності ніж для того, щоб вирватись з дружніх обіймів «старшого брата». Можливо, українці такий народ – здібний сублімувати свій стрес у щось добре. Адже коли людині погано, вона плаче, а коли надзвичайно погано – сміється, що дійсно підтверджує вислів М. Гоголя і доводить, що характерні особливості українського менталітету полягають в невидимих сльозах, які зрими крізь видимий світові сміх.

Люди сміються над труднощами, щоб подолати їх у собі і одночасно отримати розрядку нервів при нестерпній напрузі тривожних днів, оскільки українська нація розлучається зі своїм минулим з величезними жертвами: загибель героїв Небесної і Безіменної Сотен, а також смерті декілька сотень воїнів в зоні АТО на Донбасі тому підтвердження. Можна небезпідставно стверджувати, що карнавал і сміх на Майдані закінчилися з пролиттям першої крові і першою смертю, але коли людина об'єктивно знаходиться в положенні «під» ситуацією – в тому числі і перед лицем смерті – сміх виявляється єдиним засобом встати «над» нею [11]. Тим самим, нехай навіть тільки у власній свідомості, вона створює ситуацію свого торжества і торжества своїх ідеалів. Більш того, сміючись, вона реалізує ситуацію об'єктивно. В силу здатності поставити людину «над» ситуацією або «поза нею», сміх може служити засобом самозахисту мовної особистості, але захистом не пасивним, а який стверджує певні цінності та ідеали. Мабуть, тільки цим аспектом природи смішного можна пояснити спалахи гумору в гострих і кризових ситуаціях. Під час смертельної небезпеки і при відчутті свободи людині властиво сміятися і жартувати, оскільки гумор і сміх досягають найвищої точки активності. Якщо людину не покидає почуття гумору в таких ситуаціях, вона звільняється від страху перед смертю. Це трансгресивні кордони прояву сміху. Людина повинна сміятися в обличчя смерті.

Сміх не може зруйнувати основ культури, але дозволяє їх відчутти, створити передумови нового осмислення соціальної дійсності і свого місця в ній. За допомогою сміху досягається глибока, тонка, емоційно забарвлена гармонія індивідуального і соціального в людині. Сміх виникає не на базі другорядних несуттєвих потреб людини, а на базі головного стимулу його думок і вчинків – потреби самореалізовуватися в конкретному суспільстві, зайняти в житті гідну позицію. Таким чином, сміх орієнтований на дискредитацію відхилень від цих уявлень і установок. Його результатом є закріплення і підкріплення певних соціально-культурних цінностей, норм, способу мислення, поведінки і життєдіяльності в цілому [11].

Людичний (ігровий) підхід створив для мовної особистості сценарій, релевантний у будь-якій життєвій ситуації. Це можливо тому, що у сферу компетенції мовної особистості входить принцип креативності, внаслідок чого мовна особистість, базисно ґрунтуючись на стереотипних правилонормах, порушує їх та скрашує тим самим мовний простір певними новоутвореннями. Креативність, яка народжується в рамках моделювання та порушення правил, внаслідок чого встановлює нові правила у вигляді виключення з правил, видається важливим фактором у житті мовної особистості і, тим самим, зробила можливим вихід за межі мовної особистості (*homo loquens*) в людину, що грає (*homo ludens*), а значить, що сміється (*homo ridens*).

Література

1. Витгенштейн Л. *Философские исследования* // Витгенштейн Л. *Философские работы*. Часть I. – М., 1994. – С. 75–319.
2. Донгак С. *Языковая игра и обманутое ожидание* / Светлана Донгак // *Критика и семиотика* / Красноярский гос. ун-т. – Красноярск, 2001. – Вып. ¾. – С. 78-84.
3. Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография.* / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Караулов Ю. Н. *Русский язык и языковая личность [Текст]* / Ю. Н. Караулов, М.: «Наука», 1987. – 261 с.

5. Кислов А. Смеховые «языковые игры»: подмена правил и эффект узнавания / А. Кислов // Δόξα / Докса : сб. науч. пр. з філософії та філології / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2004. – Вип. 5 : Логос і праксис сміху. – С. 107-113.
6. Козинцев А. Г. Человек и смех / А. Г. Козинцев. – СПб. : Алетея, 2007. – 236 с.
7. Коробка Г. А. Оранжевая революция, или революция с улыбкой на устах / Г. А. Коробка // Матеріали XIII Харківських міжнародних Сквородинівських читань: «Демократичні цінності, громадянське суспільство і держава» 30 вересня – 1 жовтня 2005р. – Х., 2005. – С. 303-305.
8. Коробка Г. А. Трансгрессивность смеха и его место в философской антропологии / Г. А. Коробка // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали наук. конф. молодих учених, 23–24 квіт. 2009 р. / Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – С. 9.
9. Сабитова З. К. Лингвокультурология / З. К. Сабитова. – М.: Наука, 2013. – 528 с.
10. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры. / В. З. Санников. – М., 1999.
11. Тульчинский Г. Л. Культура личности и смех / Г. Л. Тульчинский // Человек. – 2012. – №2. – С.20-34.
12. Тхорик В. И., Фанян Н. Ю. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация / В. И. Тхорик, Н. Ю. Фанян. – М. : ГИС, 2006. – 260 с.
13. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статьи по истории культуры. [Электронный ресурс] / Й. Хейзинга ; пер., сост. и вступ. ст. Д. В. Сильвестрова; коммент. Д. Э. Харитоновича. – М.: Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с. – Режим доступа: <http://lib.ru/FILOSOF/HUIZINGA/huizinga.txt>. – Загл. с экрана.

References

1. Vitgenshtein L. Filosofskie issledovaniia // Vitgenshtein L. Filosofskie raboty. Chast I. – М., 1994. – С. 75-319.
2. Dongak C. Yazykovaia igra i obmanutoe ozhidanie / Svetlana Dongak // Kritika i semiotika / Krasnoarskii gos. un-t. – Krasnoarsk, 2001. – Vy p. ¾. – С. 78-84.
3. Karasik V. I. Yazykovoï krug: lichnost', kontcepty, diskurs: monografiia. / V. I. Karasik – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
4. Karaulov Yu. N. Russkii yazyk i yazykovaia lichnost' [Tekst] / Yu. N. Karaulov, М.: «Nauka», 1987. – 261 s.
5. Kislov A. Smekhovy'e «yazykovye igry»: podmena pravil i efekt uznvaniia / A. Kislov // Δόξα / Doksa : sb. nauk. pr. z filosofii ta filologii / Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnikova. – О., 2004. – Vip. 5 : Logos i praksis smiku. – С. 107-113.
6. Kozintsev A. G. Chelovek i smekh / A. G. Kozintsev. – SPb. : Aleteia, 2007. – 236 s.
7. Korobka G. A. Oranzhevaia revoliutsiia, ili revoliutsiia s ulybkoï na ustakh // Materialy XIII Kharkivs'kykh mizhnarodnykh Skovorodinyv'skykh chitan': «Demokratychni tsinnosti, gromadians'ke suspil'stvo i derzhava» 30 veresnia – 1 zhovtnia 2005r. – Kh., 2005. – С. 303-305.
8. Korobka G. A. Transgressivnost' smekha i yego mesto v filosofskoi antropologii / G. A. Korobka // Kul'tura ta informatsii ne suspil'stvo XXI stolittia : materialy nauk. konf. molodykh uchenykh, 23-24 kvit. 2009 r. / Khark. derzh. akad. kul'tury. – KH., 2009. – С. 9.
9. Sabitova Z. K. Lingvokul'turologiia / Z. K. Sabitova. – М.: Nauka, 2013. – 528 s.
10. Sannikov V. Z. Russkii yazyk v zerkale yazykovoï igry. / V. Z. Sannikov. – М., 1999.
11. Tul'chinskii G. L. Kul'tura lichnosti i smekh / G. L. Tul'chinskii // Chelovek. – 2012. – №2. – С.20-34.
12. Thorik V. I., Fanian N. Yu. Lingvokul'turologiia i mezhkul'turnaia kommunikatsiia / V. I. Thorik, N. Yu. Fanian. – М. : GIS, 2006. – 260 s.
13. Kheizinga G. Homo Ludens. Stat'i po istorii kul'tury. [Elektronnyï resurs] / G. Kheizinga ; per., sost. i vstup. st. D. V. Silvesterova; komment. D. E. Kharitonovicha. – М.: Progress – Traditsiia, 1997. – 416 s. – Rezhim dostupa: <http://lib.ru/FILOSOF/HUIZINGA/huizinga.txt>. – Zagl. s ekrana.

Коробка Галина Александровна, кандидат философских наук, кафедра иностранных языков, Харьковская государственная академия культуры

ТРАНСЦЕНДЕНЦИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ (НОМО LOQUENS) В ЧЕЛОВЕКА ИГРАЮЩЕГО (НОМО LUDENS): СМЕХОВОЙ КОНТЕКСТ МАЙДАНА

Целью статьи является анализ особенностей языковой личности (homo loquens) в контексте смеховых ситуаций в языковых играх; языковая личность трансцендирует в человека играющего (homo ludens), а значит, смеющегося (homo ridens). Принцип моделирования предполагает учет игрового принципа, который одновременно и обобщает теоретическую подоплёку, и конкретизирует широкое включение практических смеховых ситуаций в языковых играх. Игра, как и смех, трансцендентна, так как выходит за пределы всякого возможного опыта, и в то же время является новым опытом бытия. Майдан является ментальным пространством, которое отложилось в нашем языковом сознании. Продемонстрировано, как с помощью игры слов в протестном настроении и смеховой языковой игры отстаиваются ценностные ориентиры и право на свободу.

Ключевые слова: языковая личность, языковое сознание, языковая игра, трансценденция, смех, смеховая ситуация, игра слов, анекдот.

Halyna Korobka, PhD in Philosophy, Foreign Languages Department, Kharkiv State Academy of Culture

TRANSCENDENCE OF LINGUISTIC IDENTITY (HOMO LOQUENS) INTO PLAYING MAN (HOMO LUDENS): LAUGHTER CONTEXT OF MAIDAN

This paper considers the linguistic identity through the prism of language games in cross-disciplinary studies of linguistics, philosophy and psychology, thus providing a multi-dimensional, large-scale and integrated research object. The aim of the article is to analyze the characteristics of linguistic identity (*homo loquens*) in the context of the laughter situations in language games, and hence linguistic identity transcends into playing man (*homo ludens*). The relationship between language and human being is essential for the development of linguistic thought in the modern world and marked by an active study of the human factor in the language. Linguistic identity (*homo loquens*) is expressed in the language and by way of the language. Philosophical and anthropological approach actualizes those aspects of human nature and his life that characterize linguistic identity as a creative principle in the creation of cultural forms of his being and social consciousness. Linguistic identity is both the level of proficiency and people's influence on the development of language as a means of communication and the creation of artistic images of verbal and emotional expression. On a pragmatic (or motivational) level of linguistic identity stereotypes meet communicative needs of the individual and the conditions of communication; they are a symbol, image and text as a precedent of fairy tales, myths, epics, legends, proverbs, jokes, and so on. As an anecdote turned into a leading comic genre in the modern colloquial discourse, it is a major way to appeal to precedent texts of comical nature and can be studied as a language game.

The study of linguistic identity involves considering it as a medium of language consciousness, which is an essential component of human speech organisation and communicative behaviour. Language ability and communicative needs act as a prerequisite for language acquisition and implementation of communication, communicative competence acts as a manifestation of language awareness while choosing the means of communication. Language, consciousness and culture interact in the linguistic and cultural concept: consciousness is an area of residence concept, culture determines the concept (a mental projection of the elements of culture), and language is an area in which this concept is objectified. In the linguistic and cultural concept language and culture are closely linked. Area of residence of the linguistic and cultural concept is consciousness; it is where an interaction of language and culture takes place. Laughter is always associated with freedom; as well as pleasure, joy and anticlimax. Between laughter and play there is a relationship: off of «everyday life», a joyful tone of behaviour, temporal and spatial boundaries, the existence of real freedom. For the analysis of the phenomenon of laughter it is extremely important to address the specificity of «language plays» such as jokes, irony, sarcasm, anecdotes, puns, and so on, i. e. on the pragmatic (motivational) level of linguistic identity. Laughter is born in those situations, which can be converted into a playing plan. The essence of the play is to transcend, i. e. constant overcoming of any forms, any boundaries. The play, like laughter, is transcendental, as it is beyond all possible experience, and at the same time is a new experience of life. The most common example of the comic «language plays» can be a simple renaming of various types, ranging from well-known tropes of classical rhetoric – hyperbole and litotes, to offensive or quite friendly nicknames and so on. In other words, a language play is the intentional use of figurative language features. Undoubtedly, the language play is mainly aimed at achieving a comic effect; however, the expression acquires a comic coloring only if it does not cause other, more intense emotions that prevent the creation of a comic effect.

In the long struggle for their national identity Ukrainian people showed not only the heroism and the will to win, but also developed a critical and humorous worldview to the challenges of fate. It was kind of a means of spiritual affirmation and self-defense. As a result of certain historical circumstances a special feature of the Ukrainian nation has been developed, characterized by a unique sense of humor and originality of verbal culture. We find the evidence of Ukrainians' internal inherence to a sense of humor at all times. There is a reason to consider humor as one of the oldest elements of Ukrainian archetypes. Today it is no doubt that the Revolution of Dignity (Spirit) 2013–2014, which has become a logical continuation of the Orange Revolution 2004, has demonstrated all over the country and the whole world how to use language play on words in the protest mood, thus asserting value systems; and awareness of triumph of the ideals «we are responsible for our European future» encourages positive laughter emotions. Therefore, laughter is not just a reaction to the deviation from social norms: it is always a sense of superiority, moral satisfaction, caused by the triumph of moral, intellectual, political, and socio-cultural position of «we». Laughter is always a celebration of a new understanding of reality, a sign of strength and the very strength of «we». People came to the Maidan like on holiday and in their hands there was a real weapon – a joyous laughter. This weapon is discouraging the enemy and makes him powerless. Laughter is proactive. It forces people to move from the reflective position to the proactive position. Defending the right to freedom and democratic values one cannot be reflective and go with the flow. One must take responsibility and go to the goal, use the energy that gives laughter and move on to the new level of life. The transition to freedom by definition is not the same thing as freedom, that being «in» freedom. Laughter is not freedom, but freedom from bondage. Thus, with the help of laughter the revolutionary Maidan has decided to make the transition from bondage to freedom. Humor and laughter can be considered synonymous to freedom – at least, the inner freedom of human being.

Laughter cannot destroy the foundations of culture, but allows them to experience and create the conditions of a new understanding of social reality and their place in it. Through laughter deep, subtle, emotive individual and social harmony in human being is reached. Laughter does not arise on the basis of minor non-essential human needs, but on the basis of the main stimulus of his thoughts and actions – the needs of self-realization in a particular society in order to take a decent position in life. Thus, laughter is aimed at discrediting the deviations from these assumptions and attitudes. Creativity is born in the modeling framework and policy violations, thereby establishing new rules as an exception to the

rule, it is an important factor in the life of linguistic identity, thus, it has made possible for the linguistic identity to transcend into the playing man, and then into laughing man.

Key words: linguistic identity, linguistic consciousness, language play, transcendence, laughter, laughter situation, pun, anecdote.

УДК 94 (477.51) «18/19»

Малиневська Валентина Мефодіївна
кандидат історичних наук,
професор Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
заслужений працівник культури України,
директор Чернігівського інституту
мистецтв та менеджменту культури
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

СТОРИНКА З ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ ЧЕРНІГОВА НА РУБЕЖІ XIX - XX СТОЛІТТЯ

У статті досліджується церковне життя Чернігова наприкінці XIX – початку XX ст. Зокрема, автором розглянуто співочі курси, які організовувалися у Чернігівській єпархії у зазначений період. Вивчено організаційні аспекти та методичку навчання співу, з'ясовано роль співочих курсів для підвищення кваліфікації церковних хористів.

Ключові слова: Чернігів, єпархія, співочі курси, О. Карасьов, П. Добровольський, навчальна програма.

Чернігів – одне з найстаріших міст України. Його історія сягає давніх часів. Перші згадки про нього знаходимо в пам'ятках писемності X століття. Так, згідно з угодою київського князя Олега у 906 році, греки зобов'язалися «дати дві тисячі кораблів по дванадцять гривен на ключ і потім угоди на руські міста – перше на Київ, теж на Чернігів, на Переяслав..., і на інші міста, де сидять великі князі, Олегу підлегли».

Більш ніж 1000 років поблизу Чернігова, за переказами, в озері (яке й до нині зветься Святим) чернігівці були освячені світлом Святого Хрещення. Відтоді хресний шлях прослався по всій сіверянській землі.

Свята чернігівська земля прославлена угодниками Божими, яскравими особистостями, та має багато цікавих сторінок, в тому числі й на церковній ниві. В цьому контексті інтерес представляють літні педагогічно - співочі курси наприкінці XIX – початку XX століття в Чернігові, які стали помітним явищем у церковному житті міста та губернії.

«Летние курсы церковного пения для учителей и учительниц церковно – приходских школ, диаконов и псаломщиков Черниговской епархии» було відкрито у 1897 р. Варто зазначити, що перші курси такого спрямування відбулися у Кисві (1884), пізніше в Новочеркаську (1890), Липецьку (1895), Катеринодарі (1896).

Ініціатива відкриття курсів у Чернігові належала чернігівському губернатору Є.К. Андрієвському, який у листі до єпископа чернігівського і ніжинського Антонія, зазначив необхідність «устроить в Чернигове, при содействии духовенства, курсы пения и приготовления регентов для сельско – церковных хоров и установлению стройного благолепного пения в храмах, а это в свою очередь, развивая любовь к церковному пению, еще более привлекло бы народ в церковь и способствовало бы отвлечению его от праздной разгульной жизни».

Пропозицію губернатора підтримала Чернігівська єпархіальна училищна рада, яка призначила «особую наблюдательную и распорядительную комиссию», що розробила Положення про літні педагогічно-співочі курси. До її складу увійшли: єпархіальний доглядач церковно-приходських шкіл протоієрей Ф.А. Васютинський та священник А.Н. Величківський. Відповідати за господарчу частину було доручено доглядачу духовного училища М.А. Доброгаєву.